

Csontos János: Határfolyam

Néhány évvel ezelőtt, egy Debrecenben megjelent, pályakezdő költőket felvonultató antológiában figyeltem fel Csontos János nevére. Azóta úgy tartom számon a húszas éveiben járó költőt, mint azok egyikét, akik megelégtették a neoavantgárd líra formátlanságát, s a szigorúan kötött, zárt formákban keresik az újszerű kifejezőmód esélyeit.

A hatvanas-hetvenes évek avantgardista kezdeményezői után, akik dacoltak a tilalakkal és a modernizmus iránti türelmetlenséggel, a formabontás mintha kimerítette volna lehetőségeit. A nyolcvanas évek óta fellépő neoavantgárd költők jobbra nem a látásmód és az észjárás újszerűségével, nem formabontással, hanem a nyelvi szerkezetek szétrobbantásával igyekeztek újítani. A formákon már nem volt mit bontaniuk, mert a szabadvers – Nemes Nagy Ágnessel mondva – akkorra már „a líra világnyelve” lett. Maradt a nyelv: a mondat, a szó, a szintaxis. Jó, ha a szürrealizmus nyomába szegődők újszerű szóösszetételekkel, meglepő nyelvi konstrukciókkal bizonyították, hogy a formát nemcsak rombolni, hanem építeni, a nyelv adottságaival nemcsak visszaélni, hanem alkotó módon élni is lehet. Az avantgárdnak – mely irodalmi hagyománykincsünk elidegeníthetetlen része – bizonyára vannak még tartalékai a jövődő számára; pusztán helyzet és tehetség kérdése, ki mit kezd velük.

Most azonban úgy tetszik, több frissesség, mi több, újszerűség rejlik a kötött formájú költeményben, mint a parttalanban. Valóságos újjászületését éljük a szonettnek, a balladának, a Balassi-versnek, a deákos, illetve az antik formáknak, a szapphikus, hexametrikus és más versidomnak. Most mintha az vonzaná a költőket, hogy kötött formában újszerűt mondani: szembeállítás a hagyománnyal, önkéntelen viszonyítás a régi vetetű poézis és az új időknek megfelelő észjárás között, bizalomkeltő műveltségalap.

Csontos János verseire érvényesnek tetszik e megállapítás. Kötetében rátalálok arra a tizennégy szonettből álló ciklusra, mely annak idején az antológia első számú erősségének tűnt föl szememben. Nem azért tetszett és tetszik, mert az egyetemista korú költő hibátlan szonettekét ír, illetve bravúrosan változtat a klasszikus szonettformán, ha úgy tartja kedve – például a hagyományos jambikus ritmus helyett hangsúlyosba játszó trochaikus lejtést ad a szonettnek. Ma már a pályakezdő költők nagy része jelest érdemel poétikából, nem úgy, mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt, amikor két-három kötetes lírikusok is szekundát érdemeltek volna e tantárgyból. Csontos szonettjeiben főleg azt méltányolom, hogy egységes ciklust alkotnak nyelvi humorukkal, az argónyelv könnyed alkalmazásával, s azzal, hogy egyszerre tud játékot űzni és költészeti-filozófiai gondolatot kerekíteni önironikusan elégikus visszatekintéséből:

*Prófétáltunk, ahogyan az illik.
Lüktetően, sorssal érdesen.
Szavainkból sugárzott a színhit.
Zászlót hurcolásztunk véresen.*

*Azután meg mesterséget űztünk.
Csillogott a suvickolt szonett.
Hexametert kopjahegyre tűztünk.
Becserkésztünk kósza rímeiket.*

*Nemsokára terhes hallgatás jött.
Tehetetlen, megszolgált csömör.*

*Ferde szemmel néztünk csöbröt, vödöröt.
Tömör gnómát nyelt falánk töbör.*

*Ránk száradt más konyhák bagymaszosza.
És a versből megmaradt a próza.*

(Sanszonett)

Miközben – saját utószavával mondván – „visszalép a hagyományos kifejezőmódhoz”, átérzi és fanyar humorral fejezi ki a „csöbörből vödörbe” helyzetét, s azt a fonákságot, hogy a műves szonettcsiszolatás közben meztelen prózába ütközik: hiányzik a lírai hevület, a szent *mania*, az elragadtatás. Ha azonban a költő csakugyan nem érez magában hajlamot egyébre, mint fanyar okosságra, mellyel tudomásul veszi az élet prózai dolgait, s ezt hűvösen elegáns formaművészettel képes kifejezni, akkor ez lesz az „ihletése”, és nem is érdemes mást erőltetni. Ez csakugyan nem Nagy László kora – és nem is Pilinszkyé. Ők ugyanis, ha más-más módon is, mindketten ihletett és patetikus költők voltak, nagy formátumú érzelmeket megszólaltató, elragadtatottan éneklő lírikusok.

Mindamellet a játék is ihletés; a költészet említett nagymesterei közül Nagy Lászlótól ez egyáltalán nem is volt idegen. Csontos János lényeges gondolatokat érint – visszatérő motívumai a költői mesterség és az irodalom, a líra ellehetetlenülése s az irodalmi élet fonákságai köré csoportosulnak –, de legfőbb költői lételeme a játék. Kínosan szabályos – úgy is érte: kínrímekkel tarkított – szonettjeinek ciklusa mellé odahelyezi a *Rendetlen szonettek*et, melyek főleg a költő politikai elégedetlenségét s rossz közérzetét fokozzák blaszfémikus indulatkitörésekig – igaz, illedelmesen kipontozva néhány betűt. (Agyon is csapja ezzel a vers korábbi sorát: „Vesszenek bizonyos Betűk”.)

Hogy csakugyan a formaművészet igényével lép fel a költő, arra talán elegendő bizonyosság, hogy az arányosan tagolt (5x5 versszakra osztott), hexameterekkel kezdődő könyvben még ilyen fejezetek találhatók: 9 villonos hangvételi, balladaformában írt vers; egy 10 versszakos rondóciklus; egy haikusorozat; egy akrosztichonnal megfejejt tankafejezet (31 tankát vonultat fel, makámaszerűen folyamatossá téve az egyes versszakokat); az említett szonettciklusokon kívül van itt még egy prózaversciklus és egy *Trilógia* című fejezet, melyben egy hangsúlyos tizenkettesekből álló, rímes ciklust 10 disztichon és egy egysoros csattanó követ. A disztichonok a hangsúlyos tizenkettesek kezdőszavainak akrosztichonszerű egybeolvadásával tevődnek össze. Hat limericket is közöl – innét látom, hogy ő is résztvevője volt a Merlin-színház valamelyik dálnokversenyének.

Csontos János híve a számmisztikának, ami ezúttal fokozott formaigényességben nyilvánul meg. Értzi a kellő terjedelmet és arányosságot, tudja, mekkora mennyiség kell ahhoz, hogy egy minőség hatásosan hordozzon egy formát, egy költői elvet. Verseiben a hagyományos formákon belüli rendezettség, a belső kapcsolások titkos eresztékei és patentjei szinte a keleti faragóművészet igényességével hatnak. A maga elé kitűzött, meglehetősen munkai igényes feladatot rendszerint maradéktalanul teljesíti (csupán disztichonjaiban kifogásolhatom, hogy a pentameterek második felében is használ spondeusokat a daktilusok helyett), s megtalálja a módját annak, hogy a verstani előírások betartásán felül nyelvi, formai bravúrokat, szójátékokat helyezzen el. A szonettekben például belső rímeket is alkalmaz (mint tették egykor a középkori olasz szonett mesterei), szójátékokat művel a címekben, s mindent bevet, ami csak bevethető egy színvaló dálnokversenyen.

Ez azonban nem az a boldog és önfeledt játék, mint a régieké (gondoljunk csak Villon és Charles D'Orléans, az egykori Minnesängerek vagy Balassi és költőtársai „vetekedéseire”). Van ebben a játékban valami mély clown-szomorúság, egyfajta keserű nosztalgia az önfeledt ének után, ami valószínűleg egy másféle élet iránti vágyakozásból következik. A farmernadrágos-bördzsekis argószavak, a diákos tréfák s a megjátszott hányavetiség, mely oly jótékonyan ellenpontozza a feszes és elegáns versformákat – mindez csak kiemeli az elégedetlenséget, mely szüntelenül árad a műves-mesteri műhelyből. Dühös ez a költő a hazai viszonyokra, a testvérárulásra, az értéktelenségre, az élősdiségre. Tanka-formájú ciklusában Batsányi híres sorát olvashatjuk össze a soreleji betűkből: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek”. Erre merőlegesen íródnak a mai magyarok európaiságát számonkérő gondolatok.

Prózaverseinek tanúsága szerint a mesterségbeli tudás támasztékai és a csillogtatt virtuózkodás nélkül is megáll a lábán. Ezek azért úgy prózaversek, ahogy Szepesi Attila makámaszerű prózaversei: tagolásuk művészi erővel hozza a magyar nyelv ritmusát, mondataikban lendület van és indulat, s a végükön célba ér a gondolat.

Többes szám első személyben megszólaló versei arra utalnak, hogy egy nemzedék hangadójának tekinti magát. „Leszoktattak minket a szerelemről”, „megkergült körülöttünk a világ”, „tünetően vagyunk és nem vagyunk”, „többesszámban leledzünk” – íme néhány jellegzetes intonálása. A kiemelkedően jó formaérezékű költő kritikusan látja nemzedékét s a világot, melyről mintha érezné, hogy nem újabb átrendezésre, hanem alapos javításra szorul. *(Kráter Műhely Egyesület)*

Székely Jenő